

ДУНЁ МИЛЛИЙ ТАРБИЯ ТИЗИМЛАРИ ТАРИХИДАН: КОНФУЦИЙЛИК

Мохира Холиқова,

“Маҳалла ва оила” илмий-тадқиқот институти катта илмий ходими
фалсафа доктори, доцент

Етказаман, аммо яратмайман.

Конфуций

Юнон фалсафаси Платон, Аристотель, Сукрот, немис фалсафаси Кант, Ницше, Шопенгауэр, Хитой фалсафаси эса Конфуций номи билан чамбарчас боғлиқ ва мангу барҳаёт.

Конфуций (хитойча 孔子 Кун-цзы) Хитой фалсафасининг тамал тошини қўйган конфуцийлик таълимоти асосчиси ва сиёсий арбоб бўлиб, унинг таълимоти Шарқ халқлари дунёқараши ва тафаккурига кучли таъсир кўрсатган.

Унинг исми Хитой маданиятининг **Буюк Хитой девори, фарфор, қозоғ, порох, ипак, компас** каби тимсолига айланган.

Буюк донишманд тахминан милоддан аввалги 553 - 479 йилларда яшаган.

Конфуцийлик (пиньинь, яъни “билимли инсонлар мактаби”) Шарқда энг кўп тарқалган ғоявий оқимлардан бири ҳисобланади.

Конфуций ва унинг издошлари томонидан яратилган ушбу таълимот минг йиллардан бери Хитой миллий тарбия тизимининг асоси бўлиб ҳизмат қилмоқда.

Конфуцийлик таълимоти асосини **замон ва замин, давлат ва жамият, эзгулик ва ёвузлик ҳақидаги ўйлар, инсон табиати, жамият ҳаётини белгиловчи ахлоқий билимлар** ташкил этади.

Таълимотнинг марказида ажодлари хотирасини доимо ёдда тутувчи, ҳукмдорларга нисбатан чуқур эҳтиромли, халққа мурувватли, миллий урф-одатлар ва анъаналарга қатъий риоя этувчи шахс, ахлоқий билимларни мужассам этган маърифатпарвар инсон гавдаланади.

Конфуцийлик таълимотининг базавий тамойиллари:

- ✓ **Жэнь** (仁) - инсонпарварлик;
- ✓ **И** (義) - бурч;
- ✓ **Ли** (禮) – қоидаларга бўйсунуш;

- ✓ **Чжи** (智) - билим;
- ✓ **Синь** (信) - самимият;
- ✓ **Дао** (道) - йўл, ҳақиқат;
- ✓ **Дэ** (德) - эзгулик, эзгу амаллар;
- ✓ **Цай** (材) - қобилият, иқтидор, инсон табиати;
- ✓ **Сяо** (孝) - ота-онани қадрлаш, аجدодларга эҳтиром, фарзандлик бурчини адо этиш;
- ✓ **Ти** (悌) - катталарга ҳурмат, ака-укалик ришталарини маҳкам тутиш;
- ✓ **Юнь** (勇) - жасурлик, мардлик;
- ✓ **Чжунь** (忠) - садоқат, сидқидилдан ҳизмат қилиш;
- ✓ **Шунь** (順) - итоат, бўйсунуш;
- ✓ **Хэ** (和) - уйғунлик, сокинлик, осойишталик;
- ✓ **Саньган** (三綱) - уч устун (раиятнинг ҳукмдорга, ўғилнинг отага, хотиннинг эрга итоати);
- ✓ **Цзюнь-цзы** (君子) - олижаноб эр, ўзида ахлоқий фазилатларни мужассам этувчи донишманд, комил инсон.

Масалан, **Ли** тамойили (қоидаларга бўйсунуш, маросимларни бажариш, урф-одатларни ҳурмат қилиш) жамият томонидан қабул қилинган тартиб-қоидаларга қатъий риоя қилишни англатади.

Конфуцийнинг фикрича, жами борлик, фазо, космик иерархиянинг асосида қоидаларга сўзсиз итоат қилиш туради.

Жамият ҳаётининг равнақи ва ривожига ҳам қонунларни сўзсиз бажариш, қоидаларга қатъий амал қилишга боғлиқ. Акс ҳолда жамият ҳаёти издан чиқиши ва парокандалик юз бериши мумкин.

Бугунги кунда ҳам **Ли** Хитой жамиятининг бош тамойили ҳисобланади.

Буюк донишманд ўз таълимотида оила ахлоқига катта аҳамият қаратиб, “**давлат - бу катта оила**” деб таъкидлайди.

Сяо - фарзандлик бурчи ва итоати ҳақидаги тамойил моҳияти ота-онага тобелик, итоат, ҳурмат ва тавозеда намоён бўлади. Ижтимоий тартибнинг муҳим омилларидан бири кичикларнинг катталарга — отага, ҳукмдорга, раҳбарга итоат қилишидир.

Сяо ахлоқий тизими Хитойда кўп асрлардан бери оила ва қариндошлик ришталарининг равнақига ҳизмат қилмоқда.

Конфуцийликнинг асосий манбаларидан бири - **Лунь Юй** (Суҳбатлар ва фикрлар).

У Конфуцийнинг шогирдлари томонидан яратилган бўлиб, манбадан донишманднинг фикр-мулоҳазалари, у билан бўлган суҳбат ва мулоқотлар ўрин олган.

* * *

Агарда одамлар мени тушунмасалар, ҳеч ўкинмайман. Агарда мен бошқаларни тушунмасам, ҳафа бўламан, - деди устоз.

* * *

Цзи Лу устоздан “Рухларга қандай қилиб хизмат қилиш мумкин?” деб сўради.

- Тирикларга хизмат қила олмаймиз, қандай қилиб рухларга хизмат қила олардик, - дея жавоб берди устоз.

- Унда ижозатингиз билан сўрасам, ўлим нима?

- Ҳаёт нималигини билмаймиз, ўлимни қайдан ҳам билардик? - деди устоз.

* * *

Кимдир устоздан сўради:

- Ёмонликка яхшилик билан жавоб бериш керакми?

- Унда яхшиликка нима билан жавоб берасиз? - ўз навбатида сўради устоз.

- Ёмонликка адолат билан жавоб бермоқ керак.

* * *

Устоз деди:

- Илгариги замонларда одамлар ўзлари учун ўқир эдилар. Эндиликда бировларнинг олдида мақтаниш учун.

* * *

Устоз айтарди:

- Қадимларда кам сўйлашарди, ўз сўзларининг ортидан етолмай қолишдан қўрқишарди.

* * *

Бир куни Конфуций Тайшань тоғининг олдида ўтиб кетаётган эди, бир қабрнинг ёнида йиғлаб турган аёлни кўрди.

Одоб юзасидан бир фурсат кутиб турди ва хизматкорини у аёлнинг ёнига юборди.

Хизматкори Цзи Лу у аёлдан сўради:

- Сиз жуда қаттиқ куяпсиз. Биринчи марта бўлмаса керак?

- Ҳудди шундай. Қачондир йўлбарс қайнотамни чавақлаб кетган эди.

Кейин эрим унинг чангалига тушди, энди эса ўғлимдан ажралиб турибман.

- Нега унда бу ерларни тарк этмайсиз?

- Бу ерда золим ҳукмдорлар йўқ.

Цзи Лу бўлган гапни Конфуцийга айтиб берди. Конфуций:

- Буни ҳамиша ёдингда тут. Золим ҳукумат йўлбарсдан ҳам йиртқичроқ, - деди.

* * *

Мен Сунь устоздан фарзандлик бурчи нима, деб сўради.

Устоз жавоб берди:

- Қоидадан чиқмаслик.

* * *

Фан Чи от аравани ҳайдаб борарди, шунда Устоз айтди:

- Мен Сун мендан фарзандлик бурчи нима, деб сўради. Мен унга: қоидани бузмасликдир, деб айтдим.

- Бунинг маъноси нима? - деб сўради Фан Чи.

Шунда Устоз жавоб берди:

- Ота-она тириклигида уларга яхши ҳизмат қилмоқдир. Қазо қилсалар - кўмиб келмоқ ва зарур расм-русумларни адо этмоқликдир.

* * *

Устоз айтарди:

- Агар ўқисанг-у ўйламасанг - чалкашиб қоласан.

Агар ўйласанг-у ўқимасанг - шубҳа-гумонлар тагида қолиб кетасан.

* * *

Устоз айтарди:

- Ота-онангиз тирик экан, улардан узоқ кетманг. Агар бориш зарур бўлиб қолса, қаерга боришингизни уларга маълум қилиб кетинг.

* * *

Устоз айтарди:

- Эҳтиёткор одамлар камдан-кам хато қиладилар.

* * *

Устоз айтарди:

- Муносиб хулқли киши сўзларни шошилмасдан сўйлагани маъқул ва ишларни жадал адо этмоғи афзал.

* * *

Ян Юан ҳақиқий одамийлик нима, деб сўради.

- Одам ўзини тута билиши ва адаб таомилларига риоя этиши керак, — деб жавоб берди Устоз, — мана шу чинакам одамийлик бўлади. Бир сафар ўзингни тутишга ўргансанг ва адабга риоя қилган ҳолда ҳаракат қилсанг, шунда бутун Осмон сени одамий экан, деб атайди.

Одамий бўлиш ёки бўлмаслик фақат кишининг ўзигагина боғлиқ, ахир бу нарса бошқаларга боғлиқ бўлиши сира ақлга тўғри келадими?

- Марҳамат қилиб айтинг-чи, бунга қандай эришса болади?

Устоз айтди:

Адабга зид нарсаларга қараманг.

Адабга зид нарсаларни эшитманг.

Адабга хилоф нарсаларни гапирманг.

Адабга хилоф нарсаларни қилманг.

* * *

Муаллим айтди:

- Ўқиш ва доим баркамолликка интилиш яхши эмасми? Узоқдан дўстларинг келса, қувонмайсанми?

* * *

Муаллим шундай деди:

- Гапга чечанлик ва ёқимли чеҳра ҳамма вақт ҳам инсоний фазилатни билдиравермайди.

* * *

Муаллим айтарди:

- Агар олижаноб одамда қатъият етишмаса, унда салобат ҳам бўлмайди, демак, у билим олишга иштиёқманд эмас.

Муҳими, ҳалол ва тўғри сўзли бўл, маслакдош бўлмаганлар билан дўстлашма ва камчиликларингни тузатишдан қўрқма.

* * *

Агар тонгда ҳақиқатни англаб етсанг, шу куни кечдаёқ ўлсанг бўлади, - деди устоз.

* * *

Муаллим деди:

- Агар олижаноб киши овқат пайти нафсини қондиришни ўйламаса, уйдалигида саранжом-саришталик ҳақида бош қотирса, иш жараёнида абжир бўлса, ўйлаб гапирса ва йўлини топиб олганлар билан яқинлашиб, ўзини ўнглаб олса, ундайлар ўқишни яхши кўрганлардан саналади.

* * *

Муаллим айтди:

- Одамларнинг сени билмаганига хафа бўлма, балки ўзинг одамларни билмаганинг учун хафа бўл.

* * *

Цзи Ю, “Устоз, фарзанд одоби нима?” деб сўради.

Муаллим жавоб қилди:

- Ҳозир фарзанд одоби, деганда фақат ота-оналарга қараш тушунилади.

Ҳайвонлар ҳам парвариш қилинади-ку.

Иззат-икром ва меҳр кўрсатилмайдиган бўлса, бу иккисида фарк бўлмайди.

* * *

Муаллим айтди:

- Одамгарчиликка интилиш инсонни барча ёмонликлардан қайтаради.

* * *

Муаллим айтди:

- Оғир, босиқ одамнинг хатоси ҳам кам бўлади.

* * *

Муаллим айтди:

- Доно одам фақат ўзига талаблар қўяди. Аҳмоқ одам фақат бошқалардан талаб қилади.

* * *

Муаллим айтди:

- Олижаноб киши содда гапиришга, моҳирлик билан ишлашга интилади.

* * *

Жень Цю деди:

- Сизнинг йўлингиз менга ёқади, лекин менинг кучим етмайдиганга ўхшайди.

Муаллим айтди:

- Кучи етмаганлар ярим йўлда қолиб кетади. Сен бўлсанг, ҳали қадам ташлаганинг ҳам йўқ.

* * *

Устоз деди:

- Давлат – катта оила, оила – кичик давлат.

* * *

Устоз деди:

- Ёшлар уйда ота-онага эҳтиром кўрсатиши, кўчада катталарга тавозе ва ҳурматда бўлиши, ишга жиддий ёндашиши, халқпарвар бўлиши ва яхши инсонлар билан мулоқот қилишлари лозим.

Қолган барча вақт ва кучни китоб ўқишга сарфлашлари зарур.